

KAZAK TÜRKÇESİNDEKİ ARAPÇA VE FARSÇA KELİMELERİN FONETİK DEĞİŞİMLERİ*

Emin OBA**

ÖZET

Kazaklar, Türkistan coğrafyasını mesken edinmiş Türk halkların biridir. Kazak halkı, 19. yüzyılda göçebelikten yerleşik hayata geçmiş bir millettir. Bundan dolayı kendi öz değerlerini koruyabilmiştir. Kazak Türkçesinin söz varlığını oluşturan kelimeler genellikle Kazakların kendine ait sözleridir. Bunun yanında diğer milletlerden alınan kelimelerde yer almaktadır. Bunlar Arap, Fars ve Rus dillerinden alınan kelimelerdir. Kazak Türkçesi, siyasi-sosyolojik ve coğrafi konumu itibarıyla Arapça ve Farsçadan en az etkilenen dillerden sayılır. Kazakçanın Arapça ve Farsçayla direkt teması olmamıştır. Kazakçadaki Arapça ve Farsça kelimelerin alınması daha çok Özbek Türkçesi vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Kazak Türkçesinin söz varlığındaki Arapça ve Farsça kelimeler ve bunların geçiş yolları bizim konumuzu teşkil etmektedir. Arap dilinden alınan kelimeler İslamiyet'le beraber Kazak diline dâhil olmuş iken Fars dilinden alınan kelimeler ise siyasi, ticari, coğrafi konum, savaş gibi faktörlerin etkisiyle Kazak diline dâhil olmuştur.

Aşağıda çalışmamızda Arap ve Fars dillerinden alınan kelimelerin geçiş yolları ve günlük hayatta kullanımları verilmiştir. Alıntı kelimeler Kazak dilinin fonetik yapısına uygun hale getirildikten sonra kullanıma sunulmuştur. Çalışmamızda kelimelerin geçiş sebeplerini ve günlük yaşamda kullanımları verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca alınan kelimeleri incelerken Arap alfabesindeki harflere göre sıralama yapılmıştır. Bununla beraber Kazak diline geçen Arap ve Fars dilinden alınan kelimeler farklı fonemlerle verilmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı farklı fonetik şekillerin oluşmasına sebep olmuştur. Çalışmamızda bu hususları gösteren örnekler de verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakça, Arapça, Farsça, fonetik.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Fatih Üniversitesi TÖMER, El-mek: eminoba@hotmail.com

PHONETIC CHANGES OF ARABIC AND PERSIAN WORDS IN KAZAKH TURKISH LANGUAGE

ABSTRACT

Kazakh nation is one of the Turkish nations who have inhabited Turkistan geography. They have been moved from nomadic life to settled life in the 19th century. Since they moved to settled life so late, they were able to maintain their self-worth especially their language. Kazakh Turkish vocabulary is usually consist of Kazakh own words. In addition, there are some words taken from other nations basically from Arabic, Persian and Russian. Kazak Turkish is considered the least affected language from Arabic and Persian languages since its' political-sociological and geographical position. There is no direct effect of Arabic and Persian languages on Kazak Turkish. Kazak language is receipt words from Arabic and Persian over Uzbek Turkish.

Arabic and Persian words in Kazakh Turkish vocabulary, their passage and changes on words during that period are mainly our topic to be considerate in this article. While Kazakh language has been taken words from Arabic language via Islam, they has affected from Persian language since political, commercial and geographical location.

In this study, it has been focused to the words taken from Arabic and Persian languages, how they have been used in daily life and how they moved into Kazakh language and their changes during that period of time. Taken words have been used after changes in the phonetic structure of words. We will be also focusing the reason of using words from Arabic and Persian languages, and also the reason of the changes in those words. While researching, quoted words are ordered according to Arabic alphabet. Moreover, the words in Kazakh language taken from Arabic and Persian language have been submitted with different phonemes. Therefore, the formation of different phonetic shape has been caused. In our study these points and examples will be given.

Key Words: Kazakh, Arabic, Parsian, Phonetic.

Giriş

Bugün yaşayan diller arasında saf dil tabirini karşılayacak bir dil yoktur. Milletler arası siyasi, ticari, ekonomik, kültürel, dini, teknolojik, sosyal vb. ilişkiler bu tabiri ortadan kaldırmıştır. Dünya üzerinde yaşanan değişmelerin-gelişmelerin ortaya çıkması ile birlikte diller yeni kelimelere ihtiyaç duymakta ve bu kelimeleri ortak bir şekilde kullanmaktadır. Yine de dünyadaki dillerin geçmişten günümüze kadar getirdikleri kendine ait söz varlıkları bulunmaktadır.

Tarihi seyre baktığımız zaman Türkler; birçok milletle siyasi, ticari, kültürel, dilsel, dini gibi çeşitli alanlarda ilişkiye girmiştir. Bunun neticesinde, özellikle din ve dil bakımından büyük bir etkilenme söz konusu olmuştur. Yerleşik halklar olan Çin, İran, Arap, Fars gibi milletler göçebe halk olan Türkler üzerinde büyük bir iz bıraktığı tarihi kaynaklarda belirtilmiştir (Qazaq Tarihi, 1996: 129-130).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

Çağdaş Türk Lehçelerinden biri olan Kazakçanın söz varlığına baktığımızda; Kazakların kendine ait sözleri, Arap ve Fars dillerinden alınan sözler ve Rus dilinden alınan sözler (Rus dili ve diğer Avrupa dilleri (İngilizce, Fransızca) sözleri) olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

“Kazak Edebiyatı” gazetesinin yaptığı bir araştırmaya göre; Kazakçanın söz varlığından 12.236 söz incelenmiştir. Gazetede bu sözlerin 9.567 veya %78’i Kazakça sözler, 1779 söz veya %14-15 Arap- Fars sözleri, 940 veya %7,5’i Rus ve diğer milletlerden alınan sözlerden oluşmaktadır (Rustemov, 1982: 63).

1. Arap ve Fars Dillerinden Alınan Kelimelerin Geçiş Yolları

Arap ve Fars sözlerinin Kazakçaya geçmesi yüzlerce yıllık bir süreçten sonra oluşmuştur. Tarihi kaynaklarda; Orta Asya ve Kazakistan’da yaşayan Türk boylarının dillerine, Arap kelimelerine göre Fars kelimeleri daha erken bir zamanda girmeye başlamıştır.

Eski tarihçilerin dediğine dayanarak; 4-6. yüzyıllarda Kazakistan topraklarını mekân edinen boyların kuzey grubu Türk dilinde, güney grubu ise İran dilinde konuşmaktaydı (Qazaq Tarihi, 1996: 130).

Farsçadan alınan sözlerin Arapçadan alınan sözlerden önce Kazak ve diğer Türk dillerine girmesinin başka bir kanıtı da; İranlılarla yapılan ticari, siyasi, kültürel, askeri vb. ilişkilerdir. Örneğin; “İpek yolu” ile İranlı tüccarların Türk boylarının topraklarına kadar gidip alış-veriş yapmaları, coğrafi konum olarak yakın olması gibi durumlar Farsçanın daha önce bu topraklara uğradığının bir göstergesidir.

Kazakçaya, Arap dilinin etkisi İslam dinin tesiriyle olmuştur. İslamiyet’in kabulü ile Arapça kelimeler Türk dillerine girmeye başlamıştır. İslamiyet Türkler arasında büyük bir hızla yayılmıştır. İslam dini güney Kazakistan’da 8-10. yüzyıllarda yayılmaya başlamıştır (Qazaq Tarihi, 1996: 131). İslam dininin kaidelerini anlatan kitapların çevirilerin yapılması, İslam dinini öğretmek amacıyla gelen din adamları, din eğitimi vermek amacıyla açılan mektep ve medreseler Arapça Kelimelerin Kazakçaya yerleşmesine zemin oluşturmuştur.

Arap-Fars dillerinden alınan sözlerin Kazakçaya girmesine büyük etki eden kaynaklardan biri de Özbekçedir. Kazakça ve Özbekçenin karşılıklı etkileri derin tarihi dostluklara dayanmaktadır. Kazakistan’ın güney şehirlerindeki Kazaklar ile Özbeklerin komşuluğu, bu iki halkın sayılı asırlık siyasi, medeni ve ekonomik ilişkileri Özbeklerin de Kazakların da diline bir hayli tesir ettirmiştir. Özbekistan diğer Türk boylarına göre daha önce İslam topraklarına katılmıştır. Bundan dolayı Özbekçede aşırı derecede Arap ve Fars dillerinden geçen kelimeler vardır. Kazakistan’ın güneyinin Özbekistan’a sınır olmasından dolayı, Arapça ve Farsça kelimeler Kazakçaya da geçmiştir. Bundan dolayı Kazakistan’ın güney şehirlerinde yaşayan Kazakların ağız dilinde Arap-Fars sözlerine çok sık rastlanılmaktadır (Balğanbayulı, 1997: 45).

Özbekistan İslam topraklarına daha önce katılmasının yanında konum olarak İslam coğrafyasına daha yakın olması ve önemli medreselere (Semerkant, Buhara vb.) ev sahipliği yapmasından dolayı Kazakçaya geçen Arap ve Fars kelimeleri bu topraklar üzerinden gitmiştir.

Kazakçaya geçen Rusça kelimeler ise, Ekim Devrimi olarak bilinen ihtilal ile başlar. Bu zamandan sonra Arapça ve Farsça kelimelerin alımı çok azdır. Rusya’nın etkisinden dolayı, kelime alımında bir yön değiştirme olmuştur. Artık Rusça kelimeler alınmaya başlanmıştır. Rusça kelimelerle birlikte diğer Avrupa devletlerinden alınan kelimelere de rastlanılmaktadır.

Kazakça bu kelimeleri alırken (Arap –Fars, Rus ve diğer milletlerden) kendi ses yapısına uydurduktan sonra kullanıma sunmaktadır. Kelime Kazakçaya geçerken ona en yakın ses değeri hangisi ise onunla verilmekte, Kazakçadaki ses sistemine neredeyse tamamen eş değer hale

getirildikten sonra kullanılmaktadır. Kelime eğer ses yapısına uygun hale getirilemiyorsa direkt alınmaktadır (Ar. din // Kaz. din, Ar. salavat // Kaz. salavat gibi).

Kazakçadaki Arapça ve Farsça alıntılarının bir özelliği, onların inanılmayacak kadar Kazakçalaşmış olması ve tam bir Kazak kelimesi örtüsü altındaki yüzünün kolaylıkla anlaşılmasıdır. Burada tabir yerinde ise kelimeler, dilce tutsak alınır: şekil değiştirir, anlam değişir, kelime hem anlam hem şekil yönünden türemeye açık duruma gelir ki toplumun her ferdi onun yabancı bir kelime olduğunun farkında bile olmadan günlük hayatta kullanabilsin (Cumakunova, 2008: 102).

2. Arapça ve Farsça Kelimelerin Fonetik İncelemesi

Çalışmamızda birçok Kazakça sözlük incelenmiş ve bu konu üzerine yapılan çalışmalar taranmıştır. Arap ve Fars dillerinden Kazakçaya geçen kelimeler çeşitli fonetik hadiselerle uğramıştır. Aşağıda bu fonetik değişiklikler Arap alfabesi sistemine göre verilmiştir.

2.1. “He” sesi ile ilgili değişimler: Arap ve Fars dilinde kullanılan “ه” he sesi, Kazakçaya geçerken; başta, orta, sonda farklı fonemlerle verilmektedir. Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde, kelime başında bu ses düşmektedir. Kaşgarlı Mahmud “ه” harfinin Türkçe asıllı olmadığını belirttiği gibi alıntı kelimelerde h-’nin düşmesi, sızıcı h- ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir. (Sevortyan: 791).

Kelime başında h > ɛ: Kazakçada da kelime başında bu ses düşmektedir. Bunun sonucunda “he” sesi farklı fonemlerle verilmektedir (Kaz. ɛ). Örneğin: heybet (Ar. هيبته) > aybat “heybet, gösteriş”; hefte (Far. هفته) > apta “hafta”; heva (Far. هوا) > auva “hava”; hem (Far. هم) > äm “hem, ve”; hemân (Far. همان) > ämen “daima, sürekli”; hemişe (Far. همیشه) > ämişe “her zaman, her daim”; hezm (Ar. هزم) > äzim “azim, istek”.

Kelime ortasında h > y: Kelime ortasında ise; zehn (ذهن) > zeyin “zihin”; zâher (ظاهر) > zayır “belli, açık”; şehîd (شهيد) > seyit “din veya yüksek bir ülkü uğrunda ölen kimse, savaşta ölen”; mihmân (Far. مهمان) > meyman “misafir, konuk” gibi örnekler vardır.

Bazı örneklerde “he” sesinin kelime ortasında düştüğü görülmektedir. h > ɛ: Bazı kelimelerde “he”kahr (Ar. قهر) > kâr “hiddet, kızgınlık”; zehr (Ar. زهر) > zâr “zehir”; şehz (Ar. شهر) > şâr “şehir, memleket”; pehlevân (Far. پهلوان) > baluvan “pehlivan” gibi.

Kelime sonunda h > ɛ: Kelime sonuna baktığımızda ise; gevâh (Far. گواه) > küvâ “şahit, tanık”; gonâh (Far. گناه) > künâ “günah” ses düşmektedir.

2.2. “Gayın” sesi ile ilgili değişimler: Arap dilinden alınan “غ” gayın sesi Kazakçaya geçerken “ğ (ğ sesi Kaz.: F sesi ile verilmektedir) ve q” sesleriyle verilmektedir.

ğ > ğ : gâfel (Ar. غافل) > gâpıl “gâfil”; ganimat (Ar. غنيمت) > ganimet “iyilik, hayır-hasenat”; ğarib (Ar. غريب) > ğarip “garip, zavallı, çaresiz”; ğazeb (Ar. غضب) > ğazap “azap, cefa, eziyet”

ğ > q : Gayın sesi Kazakçaya geçerken (Kaz. “Q” : “q”) ğayrat (Ar. غيرت) > qayrat “gayret”; ğamm (Ar. غم) > qam “gam; çârbâğ (Far. چارباغ) > şarbağ “çit, hat”; çerâğ (Far. چراغ) > şırağ “mum, kandil, çırağ” seslerine değişir.

2.3. “Ha” sesi ile ilgili değişimler: Kazakçaya geçen “ح” ha sesi ile ilgili fonetik değişimler, sadece Arap dilinden alınan kelimelerde rastlanılmaktadır:

h > ɛ : helâl (Ar. حلال) > adal “helal”; hîle (Ar. حيلة) > ayla “hile, sahtekârlık”; heyvân (Ar. حيوان) > ayuvan “hayvan”; hokm (Ar. حكم) > ükim “hüküm”.

Kelime başında “h” sesi düşerek “ä”¹ (açık e) sesiyle beraber kullanılmaktadır: hâl (Ar. حال) > äl “güç, kuvvet”; hereket (Ar. حركة) > äreket “hareket”; herf (Ar. حرف) > ärip “harf.”

h > q : hâzer (Ar. حاضر) > qazir “şimdi, hemen”; heyran (Ar. حيران) > qayran qalu “hayret etmek, şaşkınlık”; ħurmat (Ar. حرمت) > qurmet “hürmet, saygı”;

2.4. “Ayn” sesi ile ilgili değişimler: “ع” ayn sesi Kazakçada, Arap dilinden alınan kelimelerde görülmektedir.

ع (‘) > ğ : ‘aziz (Ar. عزيز) > ğaziz “aziz, saygı duyulan”; ‘alem (Ar. علم) > ğalım “bilgin, âlim”; ‘asr (Ar. عصر) > ğasır “asır, yüzyıl”.

ع (‘) > ʿ : Kelime başında “ayn” düşmektedir. ‘aql (Ar. عقل) > aql “akıl, us”; ‘amal (Ar. عمل) > amal “çare, çözüm, metod”; ‘araġ (Ar. عرق) > araġ “alkol, içki”

Kelime başında “ayn” sesi düşerek “ä” (açık e) sesiyle beraber kullanılmaktadır: ‘ayal (Ar. عيل) > äyel “hanım, kadın, zevce”; ‘alem (Ar. علم) > älem “alem, dünya”; ‘asel (Ar. عسل) > äsel “bal”.

Kelime ortasında “ayn” sesi y sesine dönüşmektedir. ع (‘) > y: şâ‘ar (Ar. شاعر) > şayır “şair”.

2.5. “Cim” sesi ile ilgili değişimler: Arap ve Fars dillerinden alınan “ج” cim sesi ilgili örnekler, Kazakçaya geçerken “j ve ş” sesleriyle verilmiştir.

c > j: Alıntı kelimelerdeki cim sesi “j” sesine dönüşmesidir. Kazakçanın yaygın özelliği olan “c” sesinin “j” sesine dönüşmesidir. Bu durum alıntı kelimelerde de görülmektedir. Aşağıda örneklerde verilmiştir.

cemâ‘at (Ar. جماعة) > jamaġat “cemaat”; cenaza (Ar. جنازه) > janaza “cenaze”; cafa (Ar. جفا) > japa “cefa, çile”; cerâhat (Ar. جراحت) > jaraġat “yara-bere”; cavab (Ar. جواب) > jauvap “cevap”; cebr (Ar. جبر) > jâbir “cebiri”; cennet (Ar. جنت) > jännet “cennet”; cehan (Far. جهان) > jihan “cihan, dünya”; cevan merd (Far. مرد جوان) > jomart “cömert” gibi. Arapçadan alınan kelimelere baktığımızda din ile ilgili kelimeler iken, Farsçadan alınan kelimeler ise günlük kullanım ile ilgili kelimelerden oluşmaktadır.

2.6. “Ye” sesi ile ilgili değişimler: Fars dilinden alınan kelimeler “y” sesiyle başlarsa, bu ses Kazakçada “j” sesine dönüşür.

y > j: yezdan (Far. یزدان) > jazġan “zavallı, biçare”; yar (Far. یار) > jar “eş, dost, sevgili”; yaran (Far. یاران) > jaran “topluluk, millet, halk”; yegane (Far. یگانه) > jegene “tek, ender” gibi.

y > ʿ: Arap dilinden alınan kelimelerde “y” sesi kelime ortasında Kazak dilinde düşer: ħayşiyet (Ar. حیثیت) > qasiyet “haysiyet”; ħâbiliyyet (Ar. قابلیت) > qabilet “kabiliyet”.

2.7. “Fe” sesi ile ilgili değişimler: Arap ve Fars dilinden alınan “f” sesi ile ilgili örnekler, Kazakçaya geçerken genellikle “b ve p” seslerine dönüşmektedir.

f > b : faġîr (Ar. فقير) > baqır, paqır “fakir, yoksul”; falġîr (Far. فالگیر) > balger “bal satan kişi”; fâteġe (Ar. فاتحه) > bata “Fatiha suresi”; felâket (Ar. فلاکت) > bäleket “felaket, afet”.

f > p : farz (Ar. فرض) > parız “farz”; fark (Ar. فرق) > parıq “fark, özellik”; fetvâ (Ar. فتوا) > pätuva “fetva”; fedâ (Ar. فدا) > pida “kurban, feda”; fekr (Ar. فکر) > pikir “fikir, düşünce”; fenn (Ar. فن) > pän “İlim, ders”; forset (Ar. فرصت) > pursat “fırsat”. Ayrıca “m” sesine ve direkt olarak alınmış örneklere de

¹ Bu ses Türkiye Türkçesindeki e’den daha açık ve geniş bir ses olup a’ya daha yakın bir sestir. Ä sesi genellikle kelime başında bulunur ve vurgulu bir şekilde okunur. Bkz. Buran A., Alkaya E.(2010), Çağdaş Türk Dili, Akçay yay., s. 276.

rastlanılmaktadır: forşet (Ar. فرصت) > mursat “fırsat”; fakîr (Ar. فقير) > fakir “1. Fakir, 2. Derviş.”; fâtehe (Ar. فاتحه) > fatiha “Fatiha suresi” (Tamir, 2007: 320-327).

2.8. “Vav” sesi ile ilgili değişimler: Kazakçaya, Arapça Farsçadan ve geçen “v” vav sesi ile ilgili örneklerde bu ses düşmektedir.

v > ʕ: vebâ (Ar. وباء) > oba “veba, kolera hastalığı”; viran (Far. ويران) > oryan “viran, yıkık”; vebal (Ar. وبال) > obal “günah, vebal”; vâke’a (Ar. واقعه) > oğıqa “olay, hadise, vaka”; vefâ (Ar. وفا) > opa “vefa, şevkat”; vefât (Ar. وفات) > opat “ölüm, vefat”; vaṭan (Ar. وطن) > otan “vatan, yurt”; vekîl (Ar. وكيل) > ökil “vekil, temsilci”; velâyet (Ar. ولايت) > olayat “vilayet, il”; vaṣiyet (Ar. وصيت) > ösiet “vasiyet, nasihat, öğüt”; va`de (Ar. وعده) > üvâde “ant, yemin”; vech (Ar. وجه) > üvâj “bahane, mazeret”; vezir (Ar. وزير) > üvâzir “vezir”; veli (Ar. ولي) > üvâli “ermiş, eren, evliya, veli”.

Vav sesi birkaç örnekte kelime başında ve kelime ortasında “p ve b” fonemleriyle de kullanılmaktadır.

v > p : verak (Ar. ورق) > paraq “sayfa, varak”.

v > b : dervâze (Far. دروازه) > darbaza “dış kapı, avlu”; şelvâr (Far. شلوار) > şalbar “pantolon, şalvar”.

2.9. “Kaf” sesi ile ilgili değişimler: Arap dilinden alınan “q” kaf sesi, Kazakçaya geçerken “ğ, q, g” fonemlerine değişmesi ile birlikte direkt alınan kelimelere de rastlanılmaktadır.

k > ğ: tâḳat (Ar. طاقت) > tağat “takat, dayanma”; taḳdîr (Ar. تقدير) > tağdır “1. kader, yazgı. 2. ömür, hayat”.

k > q : ḥalk (Ar. خلق) > halıq “halk, millet”; aḥmak (Ar. احمق) > aqımaq “ahmak”; ḳudret (Ar. قدرت) > qudirat “kudret, güç”; ḳible (Ar. قبله) > qubıla “kible”; ḳabiliyyât (Ar. قبليات) > qabilel “kabiliyet, beceri”; mıḳnâṭis (Ar. مقنطيس) > magnit “mıknatıs”

k > k : ḳahr (Ar. قهر) > kâr “kızgınlık, darlık, zorluk”; ḳâ`ede (Ar. قاعده) > kâde “gelenek, görenek”.

2.10. “Hı” sesi ile ilgili değişimler: “x” hı sesi Kazakçaya geçerken “q, ğ, h, k” fonemlerine değişmektedir:

ḥ > q: ḥeyâl (Ar. خيال) > qiyal “hayal, hülya, düş”; ḥiyânet (Ar. خيانت) > qiyanat “zorluk, eziyet, zulüm”; ḥoce (Far. خوجه) > qoja “hoca”; ḥodâi (Far. خدای) > quday “Allah, Tanrı”; ḥalk (Ar. خلق) > halıq “halk”.

ḥ > h : ḥeber (Ar. خبر) > habar “haber, bilgi”; ḥatt (Ar. خط) > hat “mektup”.

ḥ > k : ḥariṭa (Ar. خريطة) > karta “harita”.

2.11. “Gaf” sesi ile ilgili değişimler: Fars dilinden alınan örneklerde görülen “g” sesi, Kazakçada “k” sesine dönüşmektedir.

g > k : gedâ (Ar. گدا) > kedey “yoksul, fakir”; gez (Ar. گز) > kez “1. zaman, süre. 2. bir ölçü birimi”; genc (Ar. گنج) > kenış “bolluk, bereket”; gur (Ar. گور) > kör “mezar, kabir”; gevâh (Ar. گواه) > küvâ “şahit, tanık”; guger (Ar. گوگرد) > kükirt “kükürt”; goman (Ar. گمان) > kümân “şüphe, kuşku”; gonah (Ar. گناه) > küna “günah”; gorz (Ar. گرز) > kürzi “gürz, topuz”; gereftâr (Ar. گرفتار) > kriptar “bağlı, bağımlı, tabi”; gombez (Ar. گمبز) > kümbez “kubbe, kümbet”.

2.12. “Şın” sesi ile ilgili değişimler: “ş” şın sesi Kazakçaya geçerken “s” fonemi ile verilmiştir. Normalde bu ses “ş” sesi olarak verilmesi gerekir iken ş>s dönüşmüştür. Kazakçaya has bir özelliktir.

ş > s : şâhbâz (Far. شاهباز) > sabaz “birisinin yaptığı cesurluğa, kahramanlığa karşı gösterilen ifade, babayiğit”; şeftâlu (Far. شفتالو) > sabdalı “şeftali”; şemşîr (Far. شمشیر) > semser “kılıç, Acem kılıcı”; şeytân (Ar. شيطان) > saytan “şeytan, iblis”; şamal (Ar. شمال) > samal “kuzeyden esen rüzgâr, meltem”; şekl (Ar. شكل) > sekildi “şekil”; şerîk (Ar. شريك) > serik “yodaş, yol arkadaşı”.

2.13. “Çim sesi ile ilgili değişimler: Fars diline ait olan “ç” çim sesi, Kazakçaya geçerken “ş” sesine dönüşmüştür.

ç > ş : çâre (چاره) > şara “çare, çözüm”; çârbağ (باغ چار) > şarbağ “çit, hat”; çârpa (چارپا) > şaruva “1. köylü, işçi. 2. iş, çalışma”; çarh (چرخ) > şariq “1. sema, gök. 2. çark taşı, çark. 3. güç, kuvvet”; çehâr yek (چهاريك) > şirek “çeyrek, dörtte bir”; çârag (چارغ) > şırağ “mum, kandil”; çele (چله) > şilde “temmuz ayı”; çenber (چنبر) > şeñber “çember, daire, halka”; çengâl (چنگال) > şeñgel “pençe, avuç”; çubek (چوبك) > şıbiq “1. çubuk. 2. filiz, fidan”; çenâr (چنار) > şınar “çınar ağacı”; çît (چیت) > şıt “üzerinde baskı ile yapılmış renkli biçimler bulunan pamuklu kumaş, basma”.

2.14. “Mim” sesi ile ilgili değişimler: Arap ve Fars dilinden alınan “m” mim sesi, Kazakçaya geçerken “p, b” seslerine dönüşmüştür.

m > p : esmân (Far. اسمان) > aspan “gökyüzü”; uşmân (Ar. اثمان) > ospan “Osman isimi”; daneşmend (Far. دانشمند) > danışpan “bilge, düşünür”; duşmân (Far. دشمن) > duspan “düşman, yağı”.

m > b : meñnet (Ar. محنت) > beynet “meşakkat, zorluk”; moñkem (Ar. محكم) > bekem “sağlam, kuvvetli”; ganimet (Ar. غنيمت) > ğanibet “iyilik, hayır hasenat”; merhamat (Ar. مرحمت) > marqabat “merhamet, af”; meyl (Ar. ميل) > beyil “meyil”.

2.15. “Dal” sesi ile ilgili değişimler: Arap ve Fars dilinden alınan kelimelerdeki “d” dal sesi, Kazakçaya geçerken “t, z, k” seslerine dönüşmüştür.

d > t : deccal (Ar. دجال) > tajal “deccal”; pâdşâh (Far. پادشاه) > patşa “padişah, hükümdar”; şâd (Far. شاد) > şat “şad, sevinçli, neşeli”; kelîd (Far. كليد) > kilt “kilit, anahtar”; merd (Far. مرد) > märt “mert”; şadrenc (Far. صدرنج) > şatıraş “satranç”.

d > z : ħedmat (Ar. خدمت) > qızmet “hizmet”; gunbed (Far. گنبد) > kûmbez “kubbe, kûmbet”. d > k : bâdincân (Far. بادنجان) > baklağan “patlıcan”.

2.16. “Be” sesi ile ilgili değişimler: Arap ve Fars dilinden alınan “b” be sesi, Kazakçaya geçerken “p” sesine dönüşmektedir.

b > p : Şûrbâ (Far. شوربا) > sorpa “çorba”; teba`a (Ar. تبعه) > tap “sınıf, grup, zümre”; edeb (Ar. ادب) > âdep “edep, nezaket, terbiye”; cevâb (Ar. جواب) > jeuvap “cevap”; taleb (Ar. طلب) > talap “talep, istek”; tabîb (Ar. طبيب) > tâvip “hekim, tabip”.

2.17. “Te” sesi ile ilgili değişimler: Kazakçaya, Arap ve Fars dilinden geçen “t” te sesi “d, t” seslerine dönüşmektedir.

t > d : tene (Ar. تنه) > dene “vücut, beden”; ebcet (Ar. ابجت) > abcad “ebcet”.

t > t : heybet (Ar. هيبت) > aybat “heybet”.

Ayrıca bu ses, Kazakçaya geçerken kelime başı ve kelime sonunda düştüğü örneklere de rastlanılmaktadır.

Kelime sonunda t > ɒ : durust (Far. درست) > durıs “dürüst, doğru”; mest (Far. مست) > mas “mest olmuş, sarhoş”; dûst (Far. دوست) > dos “dost, arkadaş”.

Kelime başında t > ɒ : te`şîr (Ar. تعشير) > äser “tesir, etki, intiba”.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

2.18. “Kef” sesi ile ilgili değişimler: Kazakçaya, Arap ve Fars dillerinden geçen “ك” ke sesi ile ilgili kelimeler “q ve g” seslerine dönüşmektedir:

k > q : ke`az (Far. كاعز) > qağaz “kağıt”; kemhâ (Far. كمحا) > qamqa “bir tür işlenmiş kumaş”; ka`be (كعبة) > qağba “kâbe”.

k > g : kevser (Ar. كوثر) > gavsar “Kevser”.

2.19. Kazak dilinde hemzenin kullanımı: Kazakçaya geçen Arapça kelimelerde “hemze”ye baktığımızda, hemze Kazakçaya geçerken düşmektedir. Sadece bazı kelimelerde hemze “y” sesine dönüşmüştür: câbra`il (Ar. جبرائيل) > câbireyil “Cebrâil”; (Ar. ظائف) > zayıp “yar, eş”; ğa`eb (Ar. غائب) > ğayıp “gaip, bilinmeyen”; âzra`il (Ar. عزرائيل) > âzireyil “Azrail”; `aca`eb (Ar. عجايب) > ğajayıp “anlaşılmaz, tuhaf”.

2.20. Farsça olumsuzluk ön eki “Bî”: Bu ses Kazakçada “bey” şekline dönüşmüş ve olumsuz mana bildirmektedir: bî-çâre (بيچاره) > beyşara “çaresiz, zavallı, biçare”; bî-gonâh (بی گناه) > beykünâ “günahsız, suçsuz, masum”; bî-ğamm (بی غم) > beyqam “gamsız, kedersiz, endişesiz”; bî- haber (بی خبر) > beyhabar “habersiz, bilgisiz, gafil”; bî-țaraf (بيطرف) > beytarap “1.tarafsız. 2.ilgisiz, alakasız”; bî- vakt (بی وقت) > beyvaq “vakitsiz, zamansız”.

Yukarıda Arap ve Fars dilinden, Kazakçaya geçen kelimelere baktığımızda, alınan kelime Kazakçaya geçerken birbirinden farklı fonemlerle kullanıma sunulmuştur. Bu durum bir kelimenin birden fazla fonetik şeklinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kazakçada oluşmuş Arapça ve Farsça kelimelerin fonetik şekillerinden birkaç örnek: `aziz (Ar. عزيز) > ğaziz/âziz “hürmet edilen, aziz”; mehnat (Ar. محنت) > mehnat/beynet/mehnet “mihnet, azap, zorluk”; heyvan (Ar. حيوان) > ayuvan/qayuvan/hayuvan “hayvan”; t`alim (Ar. تعليم) > tağlım/tağlim/tâlim “talim”; abruy (Far. ابروی) > abroy/abuyır/abiır/âbiir “1.ar, namus 2.ünvan, şöhret”; gouvher (Far. گوهر) > gauvhar/käuvhar/jauvhar “süstaşı, cevher”; la`net (Ar. لعنت) > lağnet/lağnet/nâlet “lanet”; ğarib (Ar. غريب) > kârip/qarip/ğarip/ğarip “garip, zavallı”; bândâ (Far. بنده) > bende/pende/pânde “1. insan 2. kul, garip” görüldüğü gibi alınan Arapça ve Farsça kelimeler Kazak diline geçer iken farklı fonemlerle kullanılması sonucunda, farklı fonetik şekiller ortaya çıkmıştır (Rustemov, 1982: 49).

Yukarıdaki fonetik incelemeleri değerlendirirsek; ses değişimleri genellikle Arap ve Fars dilinden geçen kelimelerdeki ünsüzlerin Kazakçadaki ünsüz sesleri karşılayamaması sonucunda oluşmuştur. Alıntı kelimeler Kazak diline geçerken ona en yakın ünsüz ile verilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda farklı fonetik şekiller ortaya çıkmıştır. Farklı fonetik şekillerin ortaya çıkmasının nedeni; Kazak coğrafyasının uçsuz bucaksız olmasından dolayı, alınan kelime aslına en yakın şekilde alınmış ama kelime coğrafyada ağızlarda farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu durumda da farklı fonetik şekillerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanında Arapça ve Farsçadan aynen alınan kelimelere de rastlanılmaktadır.

Sonuç

Diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Kazakça da Arap ve Fars dillerinden etkilenmiştir. Diğer lehçelerle (Özbekçe, Uygurca gibi) kıyasladığımız zaman Kazakçanın söz varlığında Arapça ve Farsça kelimelerin sayısının daha az olduğu görülür. Bunun sebebi Kazakistan’ın coğrafi konum olarak Arap ve Fars coğrafyalarından uzak olması ve Kazakların 19. yüzyıla kadar yerleşik hayata geçmemesidir. Buna paralel olarak, Kazakların göçebe yaşam sürmeleri kendi söz varlıklarını korumalarına neden olmuştur. Kazaklar, yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte diğer milletlerle etkileşime girmişler ve böylece dillerine farklı kelimeler yerleşmeye başlamıştır.

Kazakçaya geçen Arapça ve Farsça kelimelerde Kazakçanın ses yapısına uygun hale gelmesi açısından birtakım fonetik hadiseler meydana gelmiştir. Bunun yanında, özellikle din ile ilgili kelimelerde, doğrudan alınan kelimelere de rastlanılmaktadır. Bugün Kazakçanın söz

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

varlığına baktığımızda, Kazakların kendine ait sözleri yoğunluktadır. Bunu Kazakistan'ın geniş uçsuz bucaksız steplerine borçlu olduğunu söyleyebiliriz.

Bugün Kazakistan coğrafyasına baktığımızda güney bölgeleri ile Kuzey bölgeleri arasında kelime farklılıkları vardır. Yani, güney bölgelerindeki yerleşim yerleri Özbeklere yakın olmasından dolayı Arapça ve Farsça kelimeler hâkim iken, Kuzey bölgelerindeki yerleşim yerleri ise Rusya topraklarına yakın olması sonucunda Rusça kelimelerin etkinliği hâkimdir.

Arap ve Fars dilinden alınan bu kelimeler, bugün Kazak coğrafyasında Kazakların ihtiyacını karşılamak amacıyla hemen hemen her alanda kullanılmaktadır. Alınan bu kelimeler artık dille bütünleşmiş, Kazak dili söz varlığının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- AKIN, C. (2011). “Kırgız Türkçesinde Alıntı Kelimelerdeki Ses Değişimleri / Changes In Phonetics In The Words Borrowed By The Kyrgyz Language” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter.
- BALĞANBAYOĞLI, A., (1997), *Qazirgi Qazaq Tiliniñ Leksikologiyası men Frazelogiyası*, Almatı.
- BEKTUROV Ş. K., (2006), *Qazaq Tili (Leksika-Fonetika-Morfologiya-Sintaksis)*, Almatı.
- BİRAY, N. (2009). “Kazak Türkçesinde Modal Söz (Kelimenin Dokuzuncu Türü Mü?) / Modal Words of Kazakh Turkish”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring.
- BURAN A., Alkaya E., (2010), *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Ankara.
- CUMAKUNOVA G., (2008), Kırgız Türkçesinde Arapçadan Alıntı Kelimeler, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı:9.
- DEVELLİOĞLU F., (2007), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.
- ERCİLASUN, A. B. (2007), *Türk Lehçeleri Grameri (Tamir F., Kazak Türkçesi)*. Ankara.
- ESEN İ., (2008), *Kazak Dili –Dil Bilgisi Kılavuzu-*, Almatı.
- GÜRSU U., (2011), Kazak Türkçesindeki Farsça Kökenli Ekler Ve Sonek Vazifesinde Kullanılan Emir Gövdeleri. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Cilt:45, Sayı:45.
- ISQAQOV A., (1991), *Qazirgi Qazaq Tili*. Almatı.
- KANAR M., (2008), *Farsça Sözlük*, İstanbul.
- KOÇ K., DOĞAN O., (2004), *Kazak Türkçesi Grameri*, Gazi Kitapevi, Ankara.
- KOÇ K., Başkapan V., BAYNİYAZOV A., (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Akçağ yay. Ankara.
- ORALTAY H., YÜCE N., PINAR S., (1984), *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dünyası Araştırmaları Yayını. İstanbul.
- RUSTEMOV, L. Z. (1982), *Qazirgi Qazaq Tilindeki Arap-Parsı Sözleri*. Almatı.
- SERSENBAEV N., (1996), *Kıskaşa Arapşa-Kazakşa-Orışsa Frazelogyalılık Sözdik*. Almatı.

-
- SEVORTYAN E. V., Türk Lehçelerinde Kelime Başı Konsonantların Düşmesi. Türkoloji Araştırmaları.(http://www.tdk.gov.tr/images/css/TAE/2001_12_2/2001_12_02_16_Sevortyan.pdf)
- TAMİR, F. (2007), Türkiye Türkçesi Açısından Kazak Türkçesine Bir Bakış, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.
- YILDIRIM Ö., (2008), Kazak, Kırgız ve Tatar Türkçelerindeki Arapça-Farsça Kelimelerin Ses Değişimleri (Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması), Kafkas Üniversitesi Kars, Yüksek Lisans Tezi.
- YÜKSEKKAYA S. G.,(2010), Alıntı Kelimelerde Son Türeme, Turkish Studies (Volume 5/1).
- Qazaq Tilinin Tüsindirme Sözdigi.* (2008). Dayk-Press Baspası. Almatı.
- Qazaq Tilinin Sözdigi.* (1999), Dayk-Press Baspası. Almatı.
- Qazaq Tarihi.* (1996), Almatı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

